

Ilir ZYLFIU

**ZHVILLIMI I POZITËS ADMINISTRATIVE
TERRITORIALE TË LUGINËS SË PRESHEVËS
NGA KOHA E PERANDORISË OSMANE (1878)
E DERI NË DITËT TONA**

Abstrakt:

Ky punim shtjellon çështjen e zhvillimit të pozitës administrative-territoriale dhe politike të Luginës së Preshevës në një hark kohor mbi një shekull, përkatësisht nga periudha e Perandorisë Osmane deri në kohërat e tanishme. Nëpërmjet një analize historike dhe krahasuese, synohet të paraqitet mënyra se si kanë ndryshuar ndarjet administrative dhe statusi politik dhe institucional i këtij rajoni, në varësi të ndryshimeve politike, gjeopolitike dhe shtetformuese që kanë ndodhur në Ballkan. Fillimisht, studimi ndalet tek pozita e Luginës në kuadër të vilajeteve osmane dhe organizimit të saj në sanxhaqe dhe nahije. Më pas shqyrtohen ndryshimet pas Kongresit të Berlinit (1878), integrimi i pavullnetshëm në Mbretërinë Serbe, transformimet gjatë periudhës së Jugosllavisë mbretërore dhe asaj socialiste, si dhe statusi aktual i komunave të Preshevës, Bujanocit dhe Medvegjës në kuadër të Republikës së Serbisë. Ky studim ofron një kontribut të rëndësishëm në kuptimin e lidhjes ndërmjet strukturave administrative, por edhe për të kuptuar mundësitë artikulimit më të qartë të kërkesave të popullsisë së kësaj anë për një status të posaçëm politik.

Fjalët kyç: *Lugina e Preshevës, organizimi territorial dhe administrative, vilajet, banovin, statusi politik.*

Rregullimi administrativ-territorial është i vjetër sa edhe vet shteti. Sigurisht që duhet bërë dallimin e rregullimeve administrativo-territoriale në mes shtetit që përfaqëson popullin e vet dhe shtetit që qeveris territore, që nuk përfaqësojnë qytetarin e origjinës. Në rastin e fundit rregullimi administrativo-territorial bëhet me qëllim të

shtrirjes së aparatit sundues në territoret që përbëjnë tokat e një shteti. Informacionet më të bollshme për ndarjet administrativo-territoriale të Luginës së Preshevës, i kemi që nga sundimi osman. Viset e Ballkanit filluan t'i nënshtrohen rregullimit administrativo-territorial që në gjysmën e shekullit XIV, atëherë edhe kur fillon pushtimi i Ballkanit nga osmanët. Po në këtë kohë u formua edhe ejaleti i Rumelisë (Viset e Ballkanit).¹

Ndarjet administrativo territoriale gjatë sundimit osman pësojnë ndryshime. E shohim të rrugës që para se të analizojmë rregullimin administrativo-territorial, të bëjmë që shtjellim të njësive administrativo-territoriale gjatë sundimit osman. Me zgjerimin territoriale të Perandorisë Osmane ndryshonte edhe rregullimi i administrativo-territorial.² Njësit më të mëdha administrativo-territoriale ishin ejaletet. Ejaletet sipas rregullimit ishin një shtet në kuadrin e Perandorisë Osmane. Krahast divanit (këshillit) të sulltanit edhe në ejalet ekzistonte divani provincial, si qeveri e vendit. Në krye të çdo ejaleti ishte bejlerbeu, i cili udhëhiqte mbledhjet e divanit, mbanin evidencën e regjistrave të timareve, mbikëqyrnin marrjen e tatimeve. Në bazë të rregullores së vitit 1864, ejaletit iu dha emri vilajet, ku në krye ishte vali. Njësi bazë e organizimit administrative nën vilajetit ishin sanxhaqet, në krye të cilëve qëndronte sanxhakbeu. Sanxhakbejlerët ishin organe ushtarake dhe administrative.³ Kazat ishin njësi gjyqësore dhe administrative. Pushteti ekzekutiv i takonte kadiut.⁴ Në shtetin osman, njësia bazë më e ultë njësisë administrative ishte nahija dhe fshati. Nahija sipas madhësisë ishte më e vogël se kazaja dhe më e madhe se fshati. Në krye të nahisë qëndronte mydyri.⁵

Pozitat e volitshme gjeokomunikative dhe strategjike mund të kenë qenë faktorët kryesorë në zhvillimin e vullshëm të Preshevës. Presheva nën sundimin osman bie në vitin 1455 dhe sikur në viset tjera të Gadishullit Ballkanik, edhe në Preshevë vendoset administrata turke.⁶

¹ Mucize Ünlü, *Vilajeti i Kosovës 1878-1912*, Tiranë, 2023, f. 47.

² Skender Rizaj, *Historia e Përgjithshme*, Prishtinë, 1985, f. 43.

³ Mucize Ünlü, *Vilajeti i Kosovës...*, f.49.

⁴ Po aty, f. 51.

⁵ Po aty, f. 53.

⁶ Skënder Rizaj, *Urbiranje džizje od hrisčanskog stanovništva u vilajetima Vranje i*

Që nga momenti i vendosjes së sundimit osman, Lugina e Preshevës ka shërbyer si një hapësirë me rëndësi strategjike e ushtarake për zgjerimin e mëturjes dhe të pushtetit të saj në pjesët tjera të Gadishullit Ballkanik. Nga koha e pushtimit deri në përfundimin e sundimit osman në Ballkan, Lugina e Preshevës në pikëpamje të pushtetit administrativo-politik ka pasur statusin e rajonit të posaçëm.⁷

Në bazë të ligjit mbi reformën administrative të vitit 1864, suprimohen elajetet dhe vendin e tyre e zënë vilajetet. Në pjesën Ballkanike të Turqisë u formuan tri vilajete, ai i Shkodrës, Manastirit, dhe i Janinës, ndërsa në vitin 1868 u formua edhe Vilajeti i Kosovës, me qendër në Prizren. Prej vitit 1875, Prishtina bëhet qendër vilajeti, kurse në vitin 1888 qendra e vilajetit kalon në Shkup. Vilajeti i Kosovës më vitin 1888 ndahet në gjashtë sanxhaqe: i Shkupit, i Prishtinës, Prizrenit, Pejës, Novi-Pazarit, Preshevës. Me caktimin e kufirit në mes perandorisë osmane dhe Serbisë, Presheva dhe Bujanoci organizohen si njësi administrative të veçanta në kaza. Kazaja e Preshevës bënte pjesë në Sanxhakun e Prishtinës të Vilajetit të Kosovës. Kazaja e Preshevës në kuadër të saj kishte nahinë e Bujanocit dhe gjithsej 134 fshatra. Si pjesë e Sanxhakut të Prishtinës ngeli deri në vitin 1912.⁸ (Shiko hartën nr.1)

Pas hyrjes së ushtrisë okupatore serbe në viset shqiptare në tetor të vitit 1912 fillon formimi i organeve administrative të cilat ishin ushtarake. Kjo formë e qeverisjes u bazua në “Dekretligjin mbi sundimin dhe rregullimin në krahinat” e çliruar të 27.12.1912. Me Ligjin mbi ndarjen politiko-territoriale të Mbretërisë së Serbisë të vitit 1913, vendet e pushtuara nga Serbia, si Rashka, Kosova dhe Maqedonia ndahen në 11 qarqe dhe 41 rrethe. Këto qarqe ishin Manastiri, Kavadarci, Shkupi, Tetova, Tetova, Shtipi, Prizreni, Prishtina, Novi-Pazari, Plevla dhe Kumanova. Shënimet zyrtare të Serbisë së vjetër të vitit 1914 thonë se Presheva ishte qendër e rrethit dhe i takonte Qarkut të Kumanovës.⁹

Preševo krajem XV stoleca, Libri II, Vranjski glasnik, Vranjë, 1966, f. 259.

⁷ Ilir Zylfiu, *Shqiptarësia e Luginës së Preshevës ndër shekuj*, Shkup, 2019, f. 191.

⁸ Shukri Rahimi, *Vilajeti i Kosovës*, Prishtinë, f. 12,13; Noel Malcom, *Kosova, një histori e shkurtër*, Tiranë, 2001, f. 198, 199.

⁹ Ant. Mil. Vujić, *Rečnik mesta u oslobođenoj oblasti Stare Srbije po službenim podacima*, Beograd, 1914, f. 77.

Gjithë trevat shqiptare gjatë Luftës Parë Botërore u kthyen në arenë luftimesh e pushtimesh nga shtetet fqinje e nga Fuqitë e Mëdha. Lugina e Preshevës gjatë Luftës së Parë Botërore, gjatë viteve 1915-1918 bënte pjesë në zonën e pushtimit bullgar.¹⁰

Kushtetuta e vitit 1921 parashikonte rregullimin administrativ duke e ndarë gjithë vendin në krahina. Rregullimi administrativo - territorial i mbretërisë SKS-së parashihej me Dekretligjin e 22 prillit 1922 . Viset shqiptare u ndanë në pesë krahina. Në krahinën e Kosovës me qendër në Prishtinë, me qarqet e Kosovës, pa rrethin e Gjilanit, të Toplicës, të Prizrenit me rrethin e Jabllanicës, i cili deri atëherë bënte pjesë në qarkun e Vranjës. Rrethi i Gjilanit bënte pjesë në Krahinën e Vranjës. Rrethi i Zveçanit bënte pjesë në krahinën e Rashkës. Qarku u Dukagjinit me të gjitha rrethet bënte pjesë në krahinën e Zetës. Krahina e Kaçanikut bënte pjesë në Krahinën e Shkupit.¹¹ Një organizim i tillë nuk ishte bërë pa qëllim. Pushteti në këtë mënyrë mendonte të thyente monolitetin e popullsisë që përfaqësonte shumicën e popullsisë të krahinës përkatëse. Që organizimi ka qenë i planifikuar tregon edhe fakti se krahinat me disa pjesë nuk kishin as lidhje komunikacioni e as lidhje ekonomike.

Në këto organizimi territoriale, Presheva, Bujanoci bëjnë në Krahinën e Vranjës, në qarkun e Kumanovës. Presheva kishte statusin e rrethit, ndërsa Medvegja bënte pjesë në Krahinën e Kosovës.¹² Ligji mbi administratën krahinore dhe të rretheve përcaktonte krahinat si njësi autonome. Në krye ta krahinave ishte zhupani i madh, ndërsa në rrethe ishte kryeshefi. Me ligj, zhupani i madh kishte edhe nëpunësit dhe zëvendësit e vet, nënzhupanin, i cili ky i fundit emërohej me dekretligj mbretëror. Me dekretligj, në kompetencë të rrethit ishin financat e rrethit, caktimi i buxhetit, shfrytëzimi i taksave, punimet publike, administrimi i pronave publike, etj. Organet e administratës ishin kuvendi i rrethit dhe këshilli i kuvendit. Kuvendi i rrethit zgjidhej me mandat katër vjet, kurse struktura e këshillit të rrethit e përcaktonte kryetari me katër anëtar. Kryetari i rrethit njëherazi ishte dhe kryetar i

¹⁰ Ilir Zylfiu, *Shqiptarësia e Luginës së Preshevës...*, f. 194.

¹¹ Limon Rushiti, *Ndarja territoriale dhe rregullimi administrativ i Kosovës 1878-1912*, Prishtinë, 2004, f. 110.

¹² *Administrativno-Territorijalne Promene u NR Srbiji od 1834-1954*, Zavod za Statistiku, Beograd, 1955, f. 47.

këshillit të rrethit.¹³ Pra, me Ligjin e prillit të vitit 1922, me themelimin e regjioneve dhe rretheve, Presheva e Bujanoci ishin pjesë e rrethit të Kumanovës. Ndërsa Medvegja ishte pjesë e rrethit të Leskocit, regjioni i Nishit.¹⁴

Me ligjin e 3.10.1929 mbretëria SKS-së quhet mbretëria e Jugosllavisë. Me të njëjtin ligj u bë rregullimi i vendit në njësi të reja territorialo-administrative në banovina. Në vend të 33 krahinave mbretëria u nda në 9 banovina. Kriter për një ndarje të tillë thuhej se ka shërbyer kriteri ekonomik - transportues. Vendet që nuk u ndanë në disa banovina ishin Maqedonia, Mali i Zi dhe Sllovenia. Banovinat janë emëruar sipas lumit kryesor në banovinë. Rrethet dhe komunat kanë mbetur në organizimin e mëparshëm. Me ligjin e vitit 1929, viset shqiptare u ndanë në tri banovina : në Banovinën e Zetës, Moravës dhe të Vardarit.¹⁵ Bani ishte në krye të banovinës dhe njëherazi përfaqësonte pushtetin politik mbretëror.¹⁶ Me ndarjen e Mbretërisë së Jugosllavisë në vitin 1929 në banovina, Lugina e Preshevës, përkatësisht Presheva dhe Bujanoci me pjesën më të madhe të Kosovës mbeten në Banovinën e Vardarit, me qendër në Shkup. Këtë pozitë e mban deri në vitin 1941.¹⁷ (Shiko hartën nr.2) Ndërsa, Medvegja bënte pjesë në Banovinën e Drinës, rrethi Priboji, e pas vitit 1931 në rrethin e Zllatiborit. ¹⁸ Vlen të përmendet që krahas Preshevës, Bujanocës në Banovinë e Vardarit ishin këto vise të Kosovës : Rrethi i Graçanicës me qendër në Prishtinë (Prishtina, Bellqefci i Madh, Komorani, Lipjani, Mtiçani, etj); Rrethi i Nerodimës me qendër në Ferizaj (Ferizaji, Shtëroca, etj); Rrethi i Gjilanit me qendër në Gjilan (Kamenica, Vitia, Parteshi, Ranilluku, Pasjani, Shurdhani etj); Rrethi i Sharrit me qendër në Prizren (Prizren, Korish, Hoç, Zym etj); Rrethi i Kaçanikut me qendër në Kaçanik (Kaçanik, Han i Elezit,); Rrethi i Gjakovës me qendër Gjakovë; Rrethi i Gorës me qendër në Vranishtë. ¹⁹

¹³ Limon Rushiti, *Ndarja territoriale dhe rregullimi administrativ i Kosovës 1878-1912...*, f. 116.

¹⁴ *Administrativno-Teritorijalne Promene u NR Srbije...*, f. 47.

¹⁵ Po aty, f. 128.

¹⁶ Po aty, f. 131.

¹⁷ Jahi Staneci, *Presheva në fotografi dhe Fjalë*, Prishtinë , 2010, f. 37.

¹⁸ *Administrativno-Teritorijalne Promene u NR Srbije...*, f. 49, 53.

¹⁹ Limon Rushiti, *Ndarja territoriale dhe rregullimi administrativ i Kosovës 1878-*

Viset shqiptare edhe gjatë Luftës së Dytë Botërore e patën fatin të jenë nën okupacione të ndryshme. Në bazë të marrëveshjes së prillit 1941, viset shqiptare në Jugosllavi u ndanë ndërmjet Gjermanisë, Bullgarisë dhe Italisë. Në marrëveshjen e lartpërmendur, Presheva e Bujanoci përfshiheshin në zonën e okupimit bullgar.²⁰ Pushtuesit bullgarë e formuan administratën e vet në Maqedoni, në Serbinë juglindore dhe në zonën e vet pushtuese të Kosovës. Territori i Maqedonisë u nda në dy krahina, në atë të Shkupit dhe të Manastirit. Ndarja ndodhi edhe në vitin 1943 dhe atë në dy territore, të Shkupit dhe të Vranjës.²¹ Lugina e Preshevës ishte përfshirë në rrethin e Bujanocit dhe nën Drejtorinë e Shkupit, ndërsa prej vitit 1943 ishte nën Drejtorinë e Vranjës.²²

Për rregullimin administrativo - territoriale të Luginës së Preshevës u diskutua në qarqe politike në periudhën e fundit të LDB-së dhe pas luftës. Për këtë çështje u zhvillua luftë politike në mes PK të Serbisë (kjo e fundit ishte nën presioni e Komitetit të Partisë Komuniste Jugosllave të Vranjës) dhe PK të Maqedonisë. Çështja e së ardhmes së Preshevës, Buajnocit ngriti tensionin në mes palës serbe dhe asaj maqedonase. Konflikti kishte zgjatur deri në mars të vitit 1945. Aleksandër Trajković, sekretar i Këshillit të rrethit të Vranjës, në janar të vitit 1945 i kishte kërkuar Bllagoje Neshkovićit, (Kryetar i Këshillit Nacional Çlirimtar i Serbisë) që pika kufitare që ishte vendosur në Ristovc nga maqedonasit të hiqet. Nën presionin e vazhdueshëm të strukturave komuniste të Vranjë, Neshkovići kishte hapur çështjen e kufirit në mes Serbisë dhe Maqedonisë. Në një situatë të tillë në fund të janarit, në jug të Serbisë kishte qëndruar Svetozar Vukmanović - Tempo në cilësinë e anëtarit të Shtabit Suprem, Dobrivoje Radoslavljeviq si dhe Milentije Popović, ministër në Qeverinë e Serbisë. Në zhvillimet e lartpërmendura, sidomos nën ndikimin e PKJ-së së Vranjës, autoritet më të larta të PKJ-së vendosën që Presheva, Bujanoci të mbetën me Serbinë.²³

1912..., f. 137.

²⁰ Ramiz Abdyli, "Lëvizja Nacionalçlirimtare në Preshevë, 1941-45", Kosova nr. 6, Prishtinë, 1977, f. 221.

²¹ Ali Hadri, *Lëvizja Nacionalçlirimtare në Kosovë, 1941-45*, Prishtinë, 1971, f. 139.

²² Ramiz Abdyli, "Lëvizja Nacionalçlirimtare në Preshevë, 1941-45"..., f. 223.

²³ Skender Latifi, *Rrëfime për kufijtë e Luginës së Preshevës (1843-1918)*, 2025, f. 290.

Çështja e përcaktimit të kufijve të brendshëm u ngrit nga Kryesia e Kuvendit të Përkohshëm Popullor në fillim të vitit 1945. Nga organi në fjalë, ishin hartuar dokumentet dhe komisionet, të cilat kishin për detyrë të hartonin propozime për përcaktimin e vijës kufitare në mes njërive federative. Nga maji deri në nëntor 1945 u vendosën kufijtë e përkohshme, e që mbetën të përhershëm të njërive federative. Këta kufij të brendshëm u legjitimuan edhe nga Kushtetuta e vitit 1946.²⁴

Parlamenti serb, duke u mbështetur në vendimet e Parlamentit të Jugosllavisë, bëri rregullimin juridik të të drejtave të krahinës nëpërmjet “Ligjit mbi ndarjen administrative të Serbisë” dhe “Ligjit mbi institucionalizimin e Qarkut Autonom të Kosovës e Metohisë”. Kështu, në bazë të ndarjes administrative që e bëri Republika e Serbisë në vitin 1945, Qarku Autonom i Kosovës kishte 15 rrethe.²⁵ Pra, me Ligjin për ndarjen administrative të 1 shtatorit 1945, Presheva, Bujanoci dhe Medvegja u shkëputën nga trevat shqiptare. Pa dyshim që për ndarjen administrative-territoriale janë marrë parasysh edhe interesat politike.²⁶ Ndarja e këtyre viseve nga viset tjera shqiptare kishte për synim ndryshimin e strukturës etnike në Kosovë e Maqedoni me këtë ndarje synimet kombëtare u goditën. Pas luftës, shqiptarëve iu mohua e drejta që të jetonin në njësi politike, ekonomike në kuadër të federatës jugosllave. Duke i ndarë viset shqiptare midis tri republikave jugosllave synohej që me kalimin e kohës midis pjesëve të tyre të paraqiteshin dallime në interesa e në botëkuptime.²⁷

Pas krijimit të rajonit të Kosovës, Karadaku me fshatrat e tij i takonte Kosovës. Këtë e dëshmojnë edhe librat e amzës të këtyre fshatrave. Në librin e amzës deri në prill të viti 1947, figuron se vendbanimet Sefer, Peçenë, Depcë, Ilincë, Stanec, Maxhere e Ranatoc janë udhëhequr në rrethin e Gjilanit, Qarku i Prishtinës dhe të nënshkruara nga kryetari i këshillit, Fadil Hoxha.²⁸ Mirëpo, më 18 prill 1947 miratohet Ligji mbi

²⁴ Po aty, f. 34.

²⁵ Fatmir Fehmiu, *Degradimi i pozitës së Kosovës pas çlirimit të saj*, Rilindja, Prishtinë, tetor 1992, f. 9.

²⁶ *Administrativ-Territorialne promene u NR Srbiji...*, f. 57.

²⁷ Ana Lalaj, *Kosova - rruga e gjatë e vetëvendosjes 1948-1981*, Tiranë, 2000, f. 38.

²⁸ Muhamet Shatri, “Copëtimi i trevave shqiptare në Jugosllavi. Aneksimi i Kosovës nga Serbia 1945”, *Kosova* nr. 27, Prishtinë, 2005, f. 119.

ndarjen administrativo-territoriale të Republikës Popullore të Serbisë. Sipas nenit 3 të ligjit të vitit 1947, rrethi duhet të përfshijë një hapësirë që ka lidhshmëri natyrore dhe ekonomike. Kështu që vendbanimet e lartpërmendura i shkëputen rrethit të Gjilanit dhe i bashkëngjiten Preshevës, që ishte pjesë e rrethit të Bujanocit.²⁹ Të dhënat historike dëshmojnë se territori i komunave Preshevë, Bujanoc dhe Medvegjë gjithmonë gjeografikisht e historikisht dhe në pikëpamje kulturore ishte pjesë e Kosovës.³⁰ Me nenin 3 të Ligjit të vitit 1947 janë krijuar edhe rrethe tjera, në mesin e të cilave edhe Bujanoci.³¹ Në vitin 1956, komuna e Medvegjës e ka përfshirë komunën e Banjës së Siarinës, e cila ishte komunë me shumicë shqiptare. Kjo situatë është e tillë edhe sot e kësaj dite.

Në ndarjen aktuale administrative-territoriale dhe politike të Serbisë, Lugina e Preshevës u takon dy qarqeve. Komuna e Preshevës dhe Bujanoci i takojnë Qarkut të Pčinjës me seli në Vranjë, kurse komuna e Medvegjës i Qarkut të Jabllanicës, me seli në Leskoc.³²

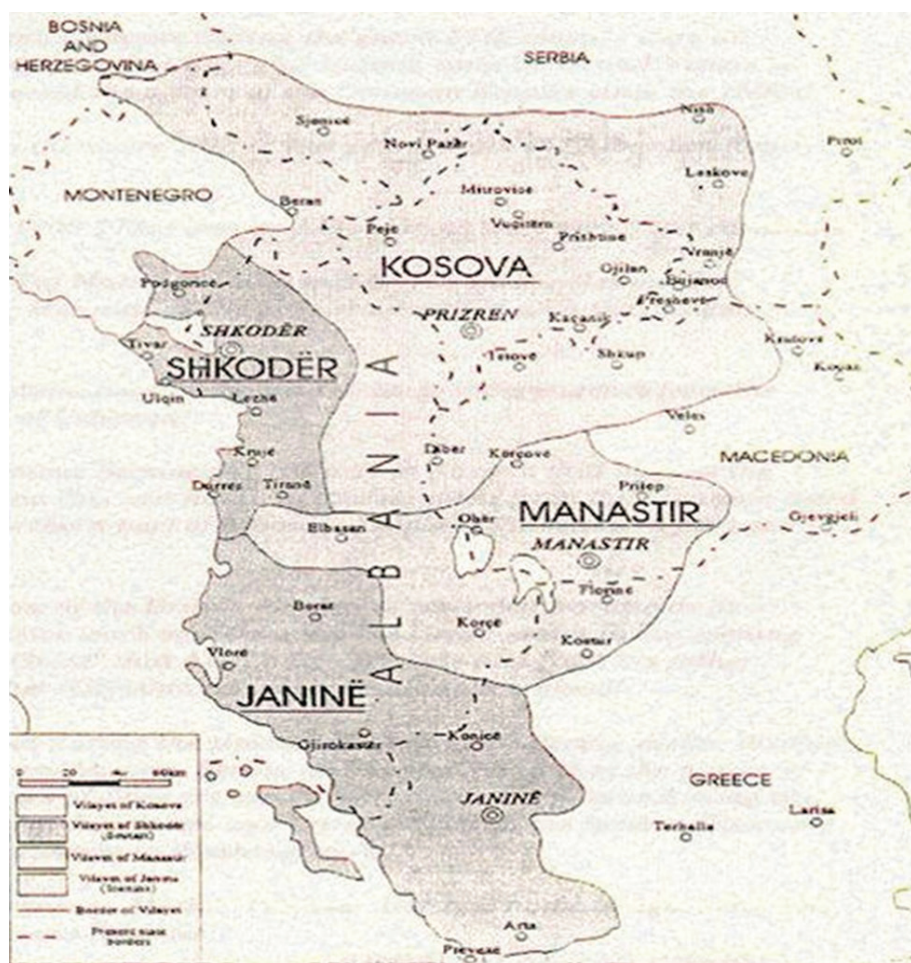
Me qëllim të asimilimit dhe të ngushtimit të truallit etnik, Lugina e Preshevës është ndarë nga trualli gjeoetnik. Sidomos me rënien nën pushtimin e sundimin serb, në rastin e Luginës së Preshevës është aplikuar ndarja administrativo-territoriale, që ka pasur synim izolimin, ndërprerjen e vazhdimësisë etnike, ndryshimin e strukturës etnike, prapambetjen ekonomike dhe sociale, si dhe largimin e popullsisë shqiptare.

²⁹ *Administrativno-Teritorijalne promene u NR Srbji...*, f. 58, 59.

³⁰ Skënder Latifi, *Rrugëtimi nëpër Luginën e Preshevës*, Preshevë, 2006, f. 85.

³¹ Po aty, f. 59.

³² Ilir Zylfiu, *Shqiptarësia e Luginës së Preshevës...*, f. 263.



Harta nr. 1 e Vilajetit të Kosovës para vitit 1878



Harta nr. 2 e Banovinës së Vardarit